

Homoródszentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára levelesládái. Két rendhagyó szerkezetű kabinetszekrény a 18. század első évtizedéből

Németh György

Bevezetés

Székelyudvarhelyen a XIX. Erdélyi Magyar Restaurátor Továbbképző Konferencián, *Homoródszentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára levelesládái – Két rendhagyó szerkezetű kabinetszekrény a 18. század első évtizedéből* címmel tartott előadásban egy különleges, a magyar és eddigi ismereteink szerint az európai bútortörténetben is ismeretlen bútortípus bemutatására került sor. A restaurátor munkaköri feladatait tekintve szokatlannak tűnhet az az európai bútortörténetnek egy speciális területét, a többfunkciós (átalakítható) bútoroknak a kialakulását is érintő kutatás, melynek eddigi eredményeit e tanulmányban tesszük közzé, kiegészítve a budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őrzött kabinetszekrény restaurálásának leírásával.¹

A kutatás első szakaszának ismertetése (1994 – 2008)

A kutatómunka több mint 20 éve, egy az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őrzött különös műtárgy vizsgálataival kezdődött, melynek restaurálása a Magyar Nemzeti Múzeum felsőfokú fa szakrestaurátor tanfolyamán szakdolgozati témaként készült el.²

Az összecukukható, nyitott állapotában író- és kabinetszekrényként funkcionáló ládát feltehetően a 19. század folyamán kétajtós alacsonyszekrényre állították, külső díszítményeit, a késő reneszánsz fülesmezőket átalakították, a hullámléces keretdíszítéseket egyszerűbb profilcécekkel helyettesítették. Az átalakítás során a láda pántjait, vereiteit, fogantyúit, zárait eltávolították, melyeket részben később készített szerelvényekkel helyettesítettek. A külsejét tekintve feketére színezett bútor a későbbi beavatkozások

ellenére jelentős mértékben eredeti állapotában őrződött meg. A bútort kinyitva elének tárul a belsejének felületét díszítő, diófából, körtéfából, körtegyökérből, szilvafából, jávorfából készített marketéria. A láda felnyitható zárólapján belül két rakott művű, vésett rajzú címer látható, melyeket utóbb homoródszentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára címereiként azonosítottunk. A zárólap belsejét díszítő barokk sokszögdíszítmények hat-szögű mustráin sötét színű alapra festett feliratok, négy-szögű mustráin a készítés dátuma olvasható. A feliratok, melyek a tulajdonos családjának jelmondatai³ is lehetnek szinte teljesen lekoptak és az évszám számjegyei is meglehetősen nehezen kivehetők⁴ (1. kép).

A gyűjteményünkben korábbiakban ismeretlen eredetű raktári anyagként nyilvántartott, romos állapotban lévő műtárgyat Batári Ferenc, a bútorgyűjtemény akkori vezetője régebbi elemekből a későbbiekben összeállított, kompilált bútornak tekintette. A restaurátori munka végzése során azonban egyértelművé vált számunkra, hogy a bútor szerkezetét autentikusnak lehet tekinteni. A felfedéssel kapcsolatos konzultációk egyikén Batári Ferenc javasolta az ezzel kapcsolatos észrevételek, érvek közzétételét. Rendhagyó módon a publikáció megjelentetésére a restaurátori munka befejezése és az azzal kapcsolatos szakdolgozat elkészítése előtt került sor.⁵

A restaurált műtárgyat a *Restaurált műkincsek az Iparművészeti Múzeumban* címmel, 2008-ban megnyílt kiállításon mutattuk be. A kiállítás kapcsán lehetőség nyílt arra, hogy a részt vevő restaurátorok a kiállított tárgyakal kapcsolatosan prezentációkat készítsenek, melyek a kiállítás kiadványaként megjelentetett DVD-ROM-on is szerepeltek. A prezentációban⁶ a restaurálás során feltárt, a kabinetszekrény szerkezetének eredetiségére utaló bizonyítékokat gyűjtöttük össze. Felvételeken és doku-

¹ A kutatás eddigi eredményeit a konferenciával szinte egy időben, az Iparművészeti Múzeum évkönyvében, az *Ars Decorativa*-ban hasonló címmel, német nyelven megjelent tanulmány összegezte. Németh 2018. pp. 37-58.

² Németh 1995. A tárgy restaurálása a szakdolgozati téma kiválasztása előtt elkezdődött és a fedőlap restaurálása addigra be is fejeződött. A konzulens, e munkafolyamatok végzése során Magyar István asztalosmester volt.

³ A láda feliratai párdarabjának felirataival azonosak, vagy azokhoz hasonlóak lehettek (ld. 12. jegyzet).

⁴ A tárgy készítésének időpontja 1705. A korábbiakban, amikor szerző az 1703-as évszámot határozta meg a műtárgy elkészülésének időpontjaként, figyelmen kívül hagyta az 5-ös számjegynek a 18. század elején szokásban levő írásmódját (ld. 5. jegyzet).

⁵ Németh 1994. pp. 13-14.

⁶ Németh 2008.

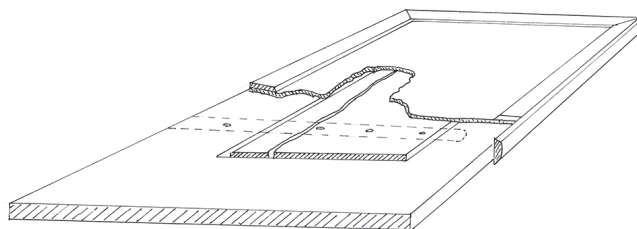

1. kép. A zárólap belső oldala, restaurálás után (Kovács Zsófia felvétele).

mentálási céllal készített rajzokon mutattuk be a kabinetszekrény átalakítását végző szakember által megvalósított alábbi változtatásokat.

A bútor új, bükkfából és cseresznyefából kialakított párkányzatot kapott, mely mögött egy diófából és körtefából készült korábbi párkány nyomait fedezték fel (2. kép).

A fedőlap borítólemezeinek eltávolítása során előbukkantak az egykori ládapántokat rögzítő szegek nyomai (1. ábra).

1. ábra. Az egykori ládapántot rögzítő szegek nyomai (a szerző rajza).

2. kép. A kabinetszekrény párkányainak feltárása (Kolozs Ágnes felvétele).

A kabinetszekrény biztonságát szolgáló eredeti zár-szerkezeteket eltávolították ugyan, de bevéselt helyeik a kabinetszekrény fiókosszekrényeinek belsejében érintetlenül maradtak (3. kép).

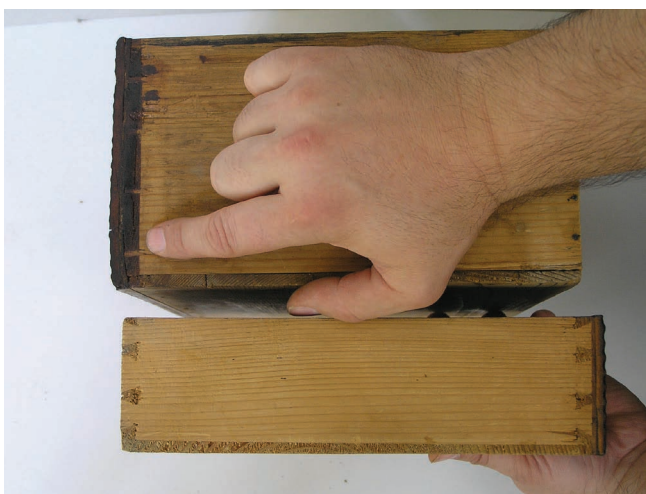
Több hiányzó fiókot nagy műgonddal pótolta a kabinetszekrény felújításával megbízott asztalos, azonban ezek a fiókok az eredetiekétől eltérő szerkezeti kialakításuk miatt jól megkülönböztethetőek (4. kép).

A javítási, helyreállítási munkálatokat feltehetően a 19. században végezték el, amikor a kabinetszekrény méltó bemutatására az alacsonyszekrényt is elkészíttette a tulajdonos.

A műtárgy eredetiségének bizonyítására irányuló vizsgálódások, párdarabjának 2015 nyarán történt felbukkanásával zárultak le. Egyértelműen bebizonyosodott, hogy a korábban számunkra ismeretlen bútortípust hitelesnek kell tekinteni.

3. kép. A forgatható dobozok zárszerkezeteinek bevésztett helyei (Kolozs Ágnes felvétele).

4. kép. A fecskefarkú fogazások a később készült fiókok esetében fordítva készültek (a szerző felvétele).

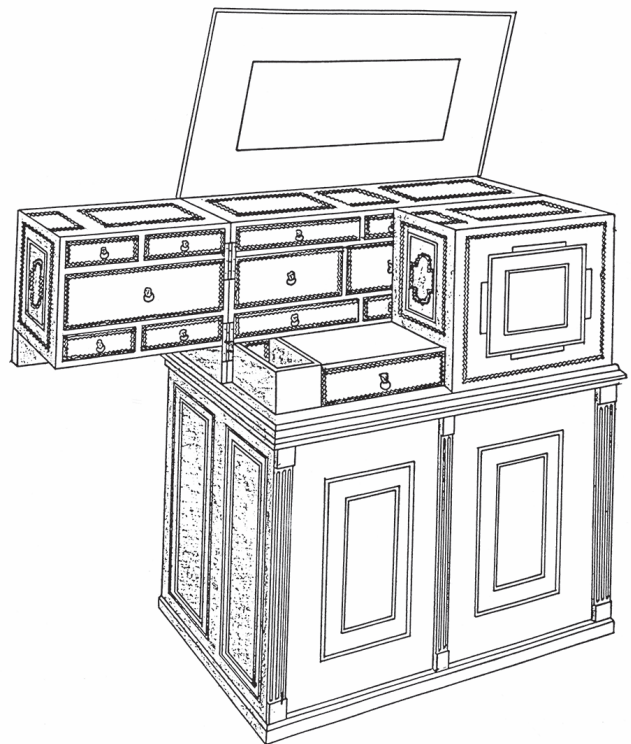

5. kép. Alsó és felső szekrény restaurálás közben (Kolozs Ágnes felvétele).

Az írókabinet-szekrény és a bemutatására szolgáló alacsony szekrény restaurálása

A romos állapotban megőrződött és jelentős mértékben átalakított műtárgy restaurálása összetett feladatot jelentett (5. kép).

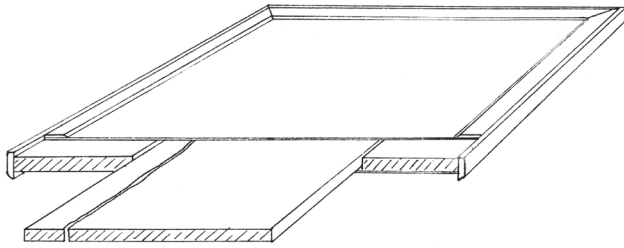
A restaurálási terv elkészítésekor felmerült a kérdés, hogy az írókabinet-szekrényt különálló darabnak tekintve és a későbbi – feltehetően 19. századi – átalakítás nyomait eltávolítva az eredeti állapot helyreállítására törekedjünk-e? Az átalakítás előtti állapot nyomait ugyanis számos helyen fel lehetett ismerni. Végül úgy döntöttünk, hogy az írókabinet-szekrényen végzett átalakításokat és a kabinetszekrény bemutatását szolgáló alacsony szekrény elkészítését a bútortörténetéhez tartozó változtatásoknak lehet tekinteni. A tárgy rekonstrukciós rajza ezt figyelembe véve készült el (2. ábra).

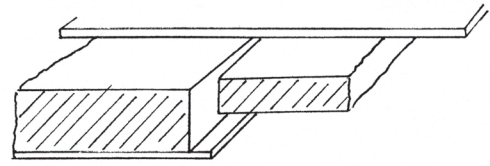
2. ábra. Rekonstrukciós terv rajza (Németh, 1995.).

Első lépésként a kabinetszekrény keretbetétes szerkezetű fedőlapjának restaurálására került sor.

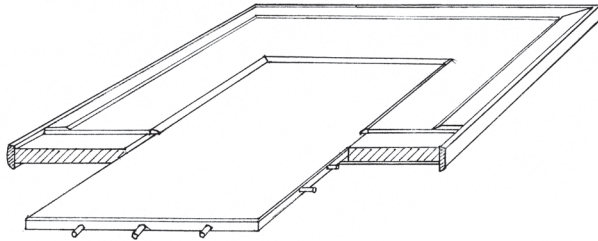
A fedőlap szerkezetének eredeti funkcióját, mely a betétnek a keretben szabad mozgást enged, hogy ezzel a relatív légnedvességtartalom változásaival fellépő méretváltozások károsító hatását kiküszöbölje, az átalakítás során megszüntették. A fedőlap vastagságából, annak külső oldalán kb. fél centimétert legyalultak, majd a lapot új borítólemezekkel látták el. Amikor a tömör kőrtőfából készült betétet újra a keretbe illesztették, azt teljes felületén enyvvvel ezekhez a borítólemezekhez rögzítették. A betét így a későbbiekben a száradás következtében hosszirányban végighasadt és belső oldalán a felületébe inkusztrált

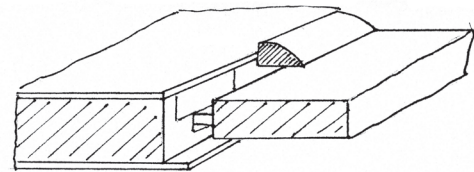
3. ábra

4. ábra

5. ábra

6. ábra

3-6. ábra. A betétlap szerkezeti kötésének átalakítása (Németh, 1995.).

6. kép. A felső szekrény oldala restaurálás közben.

díszítmény számos eleme kipotyogott, egy részük az idők során el is kallódott (3-4. ábra).

Elsőként ezért a bútor betétlapját és a rajtalevő, értékes információkat hordozó címereket szerettük volna megmenteni. A betétlaphoz lehetetlen volt – a korábbi átalakítás során a fedőlappal külső felének borítására használt – lemezek felbontása nélkül hozzáférni. A lemezeket a fedélről gőzöléssel igyekeztük eltávolítani, azonban számos helyen ez csak véséssel sikerült.

A bontás után a betétlap elvált részeinek összeragasztása, a kipotyogott intarziaelemek visszarakása és a hiányok pótlása következett, majd a betétlap rögzítése a keretbe olyan módon történt, hogy a szerkezet eredeti funkciója helyre legyen állítva és a betétlap a zsugorodás illetve dagadás esetén is szabadon tudjon mozogni.

Egyrészt a keretet és a betétet egymástól függetlenül láttuk el új borítólemezekkel;

másrészt a betétet a helyére új kötélemekkel, új kötésmódot kialakítva, szabadon mozgó köldökcseppekkel rögzítettük; majd az új keretbetétet kívülről és belülről is léckerettel láttuk el (5-6. ábra).

Az egyik legnagyobb feladatot a kabinetszekrény korpuszán a hiányzó, mélységében lépcsőzetesen négy szintre tagoló oldalfal pótlása jelentette (6. kép). Az új oldalfal fenyőfából és körtefa hiányában jávorfa borítólemezek alkalmazásával készült, felületét tussal feketére színeztük, így nem érzékelhető az eltérő anyaghasználat (7-8. kép). Az intarziával borított felület hiányait az eredetinek megfelelően szilvafával, diófával, jávorfával pótoltuk. A pótlások színezésére a bútor külső felületén tus, a belső felületek esetében vízben oldódó pácok szolgáltak.

Az írókabinet-szekrényben elhelyezkedő fiókok enyvezett szerkezetének kötése; az előlapok fecskefarkú fogazásai és a fenéklapok enyvkötései sok helyen elen-

7. kép. A forgatható doboz új oldalfala (a szerző felvétele).

8. kép. A szekrény oldalfala restaurálás után (Kolozs Ágnes felvétele).

gedtek, melyeket ragasztással újra rögzítettünk. Ahol a fenéklapokon hiányok, hasadások keletkeztek, ott fenyőfával lettek kitöltve. Az írólap tömör diófabetéjét, mely a száradás miatt összezsugorodott, diófával egészítettük ki. A régi zár- és vasaláshelyek azonban nem lettek kifelé fordítva. A kabinetszekrény dobozainak forgatására szolgáló vasalások bevésett helyén például ónlemezből készített lapokkal jeleztük, hogy ott egykor minden bizonnyal szépen díszített vasalatok helyezkedhettek el (9. kép).

9. kép. A régi vasalatok nyomai a kabinetszekrény oldalfalán (Kolozs Ágnes felvétele).

Az alacsony szekrény hiányzó ajtajai a rekonstrukciós rajz alapján fenyőfából és jávorfa borítólemezek felhasználásával készültek el, hiányzó hátfala szintén fenyőfából, keretbetétes szerkezettel készült. A bútort díszítő hullámléceknek és a későbbiekben alkalmazott egyszerűbb díszléceknek is a jelentős hányadát pótolni kellett. A restauráláshoz 8 méter hullámléceket kellett gyártatnunk⁷, további 10 méter egyszerűbb díszlécet a saját műhelyünkben készült.

A bútor felületét vastag, sötétszínű, durva lakkbevonat borította, mely jelentős mértékben eltakarta a pompás intarzia berakást (10. kép), valamint az intarzia berakással

⁷ A hullámléceket Németh Gábor a Magyar Nemzeti Galéria munkatársa készítette.

10. kép. A kabinetszekrény belseje a régi lakkbevonat eltávolítása előtt (Kolozs Ágnes felvétele).

díszített felületeket számos helyen utólag feketére színezték (11. kép).

A restaurálásnak abban a szakaszában, amikor el kellett dönteni, hogy mi történjen az írólap betétmezőjét és liliomos intarzia berakását fedő, illetve a szekrénytestek tetejét díszítő betétmezőket körülvevő fekete festéssel, konzultációra került sor.⁸

11. kép. Átfestések az írólapon (Kolozs Ágnes felvétele).

⁸ A konzultáción Batári Ferenc művészettörténész, az IMM Bútor gyűjteményének vezetője, Kovács Petronella, témavezető tanár, Morgós András, a Magyar Nemzeti Múzeum Restaurátor osztályának vezetője, Papp Kinga szakoktató, okl. fa-bútorrestaurátorok és Németh György restaurátor vettek részt.

A konzultáció során Batári Ferenc kétségbe vonta a festett felületek eredeti voltát. Indoklása szerint az írókabinetszekrény készítése idején, nem volt szokás az intarziával borított felületekre festeni. Felhívta a figyelmet a festések pontatlanságára, gyenge kivitelére. Papp Kinga intarziakészítési és esztétikai szempontból ezt megerősítette. Egyúttal a bútor bevonatának különböző pontokról levett minták alapján történő vizsgálatában is megállapodtunk.⁹

A vizsgálat alapján a fekete színű bevonat színezőanyaga valamely, az infravörös spektrum tartományban inaktív komponens, például korom lehet. A bevonatok készítésekor két különböző gyantafélét használtak, melyek a számítógépes spektrumgyűjteményben a következő anyagcsoportokhoz hasonlítanak leginkább:

1. (a felső szekrény oldaláról) és 3. minta (a felső szekrény homloklapjáról): Myrhae, Storax Calani, Traganth Sevantiner Blatter, Turkischer Traganth;
- minta 2. (az alsó szekrény oldaláról), 4. (a felső szekrény oldalfalának éléről), 5. (a fedőlap belső oldaláról), és 6. minta (az egyik forgatható doboz tetejéről): Copal gyanták, Oleum Olivarum.

Először a bútort felületaktív detergens vizes oldatának habjával megtisztítottuk a szennyeződésektől. A műveletet követően esztétikai okokból a bebarnott, vastag, erősen sérült lakkbevonat eltávolítása mellett döntöttünk,

⁹ A vizsgálatot 6 db rendelkezésre bocsátott kaparék minta alapján, Fourier transzformációs infravörös spektrofotometriai módszerrel, dr. Gál Tamás, a Bűnügyi Kutatóintézet munkatársa végezte.

12. kép. A kabinetszekrény belseje restaurálás után (Kolozs Ágnes felvétele).

melyet oldószerrel (alkohol, Kromofág) végeztünk el. A későbbi ráfestések eltávolítása mechanikus úton történt.

Új bevonatként sellak politúrt alkalmaztunk (12-13. kép).

A Daniel-Bíró család levelesládája

Míg az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őrzött kabinetszekrény¹⁰ származásával kapcsolatosan semmiféle adat sincs a birtokunkban, a „*Daniel család dísz szekrénye*”¹¹ kiváló provenienciával rendelkezik. A Székely Nemzeti Múzeum tudós múzeumőre, Nagy Géza az általa szerkesztett múzeumi értesítőben, 1891-ben adta közre a bútórészletes történetét, mely 1879. szeptember 31-én, Csereyné Zathureczky Emília adományaként került a múzeum gyűjteményébe.¹²

¹⁰ A műtárgyat a leltári kartonon kabinetszekrényként Batári Ferenc határozta meg. Származás: magyar, 1705; beszerzés: leltározatlan raktári anyag. Szélesség: 100 cm; mélység: 56 cm; magasság: (kabinetszekrény) 47 cm, (alacsony szekrény) 73 cm. Az Iparművészeti Múzeum adattári nyilvántartásában a műtárgy kabinetszekrény (asztalszekrény) megnevezéssel szerepel, leltári száma: 95.243.1.

¹¹ A Székely Nemzeti Múzeum beérkezési naplója. *Daniel család dísz szekrénye*. 16/1879 leltárszám.

¹² „A régi butorok közt első helyen említjük azon mult századbeli díszes rejtékes szekrényt, melyet özv. Cserey Jánosné úrhölgy 1879 folyamán Zathureczky Gyula úrtól szerzett meg a múzeumnak. A szekrény számos fiókkal ellátott négyoszgü ládát képez, két széthyitható szárnyal és fődéllel; fődélnek külső része stylizált lombozatot képező vasalással van ellátva, belső fele pedig ezüst berakással díszítve (az itt-ott hiányzó díszítést ólom és sárgaréz pótolja) és pedig: a négy sarkán egy-egy tulipánnal; bennebb fekete mezejü kis háromszögekben 1-7-0-9. évszám-mal; felső részében: PROSPICIENTE DEO alsó részében pedig: SPE/ FIDE/ ET/ CHARITATE felirattal, szintén fekete mezejü négyoszgben jobbról - heraldikailag véve - a homoródszentmártoni Bíró*, balról a vargyasi Daniel család czimere koszorúval környezve. E két czimereböl következtetve, a szekrény a mult század első tizedeiben élt homoródszentmártoni Bíró Sámuel és neje vargyasi Daniel Klára számára készült és pedig a hagyomány szerint Kolozsvárott; később a szekrény özv. Ragályiné sz. vargyasi Daniel Borbála tulajdonába került, a ki 1816-ban Zathureczky Istvánnak ajándékozta s tőle aztán Zathureczky Gyula úrra szállt.” Nagy 1891. pp. 76-77. (Az idézetet Boér Hunor és Dr. Szöcsné Gazda Enikő, a SZNM munkatársai bocsátották a szerző rendelkezésére.)

A nevezetes bútórészlet a későbbiekben „*A Daniel-Bíró család levelesládája*” néven „*A megsemmisült tárgyak összefoglaló jegyzékében*”¹³ szerepel, melyet Herepei János, a Székely Nemzeti Múzeum egykori igazgatója a múzeum anyagának hosszadalmas és viszontagságos körülmények között zajló, szerencsétlen véget ért menekítésével kapcsolatosan készített.¹⁴

A menekítés ügyében illetékes tisztviselők és államhivatalnokok közömbössége miatt 1945 januárjától, a zalaegerszegi pályaudvaron veszteglő vagont, melyben a múzeumi anyag 54 nagy faladában lett elhelyezve, egy szovjet repülőgép támadás során 1945. március 29-én bombatalálat érte. A pótolhatatlan értékek az egyidejűleg kitörő tűzvészben gyakorlatilag megsemmisültek.

A múzeum fotótárában azonban az elpusztult ládáról fennmaradt három kivételesen jó minőségű archív felvétellel, melyek a fototéka leltárában a „*Daniel család kincsesládája*” megnevezéssel szerepelnek.¹⁵

A felvételeken, melyeknek létezéséről 2015 nyarán szereztünk tudomást, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őrzött kabinetszekrényvel megegyező felépítésű bútórészlet látható, többféle beállításban.

A szokatlan kialakítású bútortípus publikálását követően, az elpusztult párdarabjáról készült felvételeken talákoztunk először egy minden tekintetben megfelelő analógiával (14-15. kép).

A gyűjteményünkben őrzött kabinetszekrényvel összehasonlítva azonban későbbi beavatkozások, átalakítások nyomai nem láthatóak a fényképeken megőrződött műtárgyon, így eredeti szépségében csodálhatjuk meg ezeken a felvételeken a székely nemzeti kincs egyik legjelentősebb bútorélmékét, mely felbukkanásával új kutatási lehetőségek széles spektrumát nyitotta meg számunkra.

Az elpusztult bútórészlet szerelvényeivel kapcsolatos kutatás szükségességére Fehér János, Erdélyben élő művészettörténész hívta fel figyelmünket.

¹³ *A megsemmisült tárgyak összefoglaló jegyzéke* (Keszthely, 1947. május 4.), Sas 2006. p. 203.

¹⁴ Sas Péter irodalom- és művészettörténész publikálta a tragikus körülmények között megsemmisült múzeumi anyaggal kapcsolatosan rendelkezésre álló dokumentumokat, visszaemlékezéseket, melyek alapján kirajzolódik előttünk az események háttere, valamint az egyszemélyes bűnbakként meghurcolt múzeumigazgatónak, Herepei Jánosnak (1891-1970) ezekben játszott valódi szerepe. Az 1944 tavaszától zajló előkészületek után szeptember 2-án, néhány nappal Románia sikeresen lezajlott átállását követően, az ő felügyeletével kezdődött a menekítésre szánt ládáknak a múzeumból a pályaudvarra történő szállítása. (A menekítésre előkészített ládák egy része a hadi helyzet hirtelen megváltozása miatt szerencsére a múzeumban maradt.) A ládák két szállítmányban Észak-Erdélyen át Magyarországra érkezve először a keszthelyi Balatoni Múzeum pincéjében lettek biztonságba helyezve, azonban 1945 januárjában a Zala megyei főispán parancsára Zalaegerszegre szállították őket, ahol a szállítmányt kísérő Herepei János minden tiltakozása ellenére a nyílt pályán vesztegelve tartott vagont érte végül a végzetes bombatámadás. Sas 2006. pp. 5-66.

¹⁵ A Székely Nemzeti Múzeum fototékája. *A Daniel család kincsesládája*, F. 323 a, b, c leltárszám. 2015 nyarán jutott tudomásunkra a felvételek létezése, melyekre Fehér János művészettörténész hívta fel a figyelmünket.

13. kép. Az alsó és felső szekrény restaurálás után (Kovács Zsófia felvétele).

14. kép. A Daniel család kincsesládája (Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F 323a).

15. kép. Az Iparművészeti Múzeumban őrzött kabinetszekrény képe hasonló beállításban (Kovács Zsófia felvétele).

bákkal gyűjtöttak fel. Néhány tárgy, főleg vas nemű csodálatos módon nem pusztult el a tűzben. „*A Daniel-Bíró-féle levelesláda pántjai, veretei, fogantyúi, 13 db.*” a *Megmaradt tárgyak összefoglaló jegyzékében*¹⁶ szerepelnek, melyet szintén Herepei János készített a tragikus esetet követően. A bombatámadás után a helyszínen összegyűjtött tárgyak jelentős részét, így a megsemmisült láda szerelvényeit is a magyar állam 1953-ban visszaszolgáltatta a Román Népköztársaságnak, jelenleg a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében őrzik őket¹⁷ (16. kép).

A zalaegerszegi Göcseji Múzeumban „*A zalaegerszegi Göcseji Múzeumba jutott tárgyak listája (1952-1958)*”¹⁸ alapján, 83.1.20. leltárszámon nyilvántartott 20 db „*összeégett, törött és görbült fém tárgy*” között a helyszínen sikerült azonosítani 1 db fiókhúzó fogantyút, melyet a múzeum régészeti gyűjteményében őriznek.

Az olvasó számára feltűnő lehet, hogy a homoród-szentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára számára készült bútorokra vonatkozóan többféle elnevezés szerepel különböző hivatalos dokumentumokban: „*kabinetszekrény (asztalszekrény)*”, „*írókabinet-szekrény*”,

16. kép. A Daniel-Bíró család 1945. március 29-én, Zalaegerszegen elpusztult levelesládájának pántjai és veretei (Székely Nemzeti Múzeum, ltsz. 16/1879, Musát Arnold felvétele).

A zalaegerszegi pályaudvaron keletkezett tűzvész intenzitását fokozta, hogy a székely nemzet kincseit tartalmazó vagon mellett egy német lőszeres szerelvény állt, melyet a szovjetek a légitámadás során foszforos bom-

¹⁶ „*Megmaradt tárgyak összefoglaló jegyzéke*” (Keszthely, 1947. május 4.), Sas 2006. p. 204.

¹⁷ Dr. Szöcsné Gazda Enikő, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum munkatársának segítségével sikerült azonosítanunk a „*Daniel-Bíró-féle levelesláda*” pántjait és vereteit, 12 darabot. A tárgyak visszaszállításáról jegyzőkönyv készült (1953. január 27., ltsz.: Székely Nemzeti Múzeum 106/1953.IV.3). „*A listán a 67-es sorszám alatt szerepel 8 db ládaveret, de nincs mellette semmi pontosítás, mely tárgynak a veretei...*” (Dr. Szöcsné Gazda Enikő szíves közlése.)

¹⁸ Sas 2006. p. 254.

17-19. kép. A kabinetszekrény funkciói: (1) láda;
(2) kabinetszekrény; (3) kihúzható írólapjal, írókabinet-szekrény
(Kovács Zsófia felvételei).

„levelesláda”, „kincsesláda”..., ha ezekhez társítjuk még a „diszes rejtékes szekrény”¹⁹ illetve, a „Daniel család dísz szekrénye”²⁰ elnevezéseket, akkor láthatjuk, hogy a különböző korok szakemberei által használt elnevezé-

¹⁹ A kabinetszekrény régies magyar elnevezése.

²⁰ A díszszekrények (németül: Kunstschränk vagy Prunkschränk) készítésének egyik európai központja a 17-18. században Augsburg volt. A „dísz szekrény” elnevezés az 1709-ben készült második szekrény esetében különösen indokolt, ha figyelembe vesszük, hogy ez a szekrény párdarabjával ellentétben feltehetően gazdag önberakással volt díszítve. Úgy gondoljuk, hogy a Nagy Géza leírásában olvasható „ezüst berakás” pontatlan megfigyelésen alapulhat (ld. e tanulmány 12. jegyzetét).

sek által mindig más-más funkciója, illetve jellegzetessége került előtérbe ezeknek a műtárgyaknak.

A levelesládák használata a 17. század végén, 18. század elején az erdélyi nemesi családokban széles körben elterjedt volt. A felbecsülhetetlen értékű jogbiztosító iratokat – adományleveleket, privilégiumokat, szerződéseket, végrendeleteket – valamint a peres iratokat és egyéb megtartásra ítélt leveleket őrizték ezekben.

Érdekes bejegyzés található egy gépirásos ládajegyzékben is, melyet szintén Herepei János készített. Ebben a „széthyitható levelesláda”²¹ megnevezés szerepel. Ez az elnevezés szükségessé teszi a bútör működési mechanizmusának pontosabb értelmezését. A műtárgyak alkotója a mozgatható szerkezeti elemek segítségével működő bútorok egy típusát hozta létre, mely a kabinetszekrény alakítható ládának illetve a ládaformára összecukható kabinetszekrénynek az átalakíthatóság elvén működő bútor típusa, írószekrény funkcióját pedig kihúzható írólapja biztosítja (17-19. kép).

A bútortípus eredete és analógiái

Fordulatot jelentett a ládákon alkalmazott szerkezet eredetének kutatását illetően, annak felismerése, hogy feltehetően a 17. században, német területen megjelenő speciális kisbútoroknak, az útipatika-ládáknak az a változata szolgálhatott mintaként a levelesládákat készítő asztalos számára, melyek egy speciális szerkezeti megoldás segítségével kabinetszekrénykéhez hasonló bútor darabokká alakíthatóak.

A szerkezeti megoldás eredete feltehetően Augsburghoz köthető²² (20. kép). A két levelesládát illetően azonban fontos hangsúlyozni, hogy az útipatika-ládákétól teljesen eltérő funkció, valamint a szerkezeti és méretbeli különbségek következtében, ezeknek a műtárgyaknak a megalkotásával egy olyan bútortípus jött létre, mely a kabinetszekrény speciális változatának tekinthető. A kabinetszekrények, melyeknek belsejében fiókok és polcok helyezkednek el, megszokott esetben ajtóval, vagy lehajtható írólappal záródnak. Ezt a tradíciót változtatta meg a

²¹ A gépirásos ládajegyzékben [kézirat] az LXXVI. számú ládára vonatkozóan a következő bejegyzés olvasható: „Széthyitható levelesláda a vargyasi Daniel és Biró családok címerével, 1709. évszámmal. Fa és fémberakásos munka..... 1 db. P. H. Herepei János s. k.” A dosszién szereplő felirat: *Az elszállított és 1945 márc. 29-én Zalaegerszegen megsemmisült múzeumi anyag leltárának másolata és az itthon maradt 31 láda jegyzéke.* (SZNM It)

²² A bútorgyűjtemény munkatársa, Horányi Éva főmuzeológus hívta fel szerző figyelmét egy, a Lempertz aukciósház katalógusában, 2015 novemberében árvezett augsburgi útipatika-ládára, mely a 18. század első felében készült. (Lempertz 2015. p. 381.) Az útipatika-láda az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őrzött műtárgyhoz hasonló szerkezettel készült és a bútor analógiájának lehet tekinteni. A 18. században az útipatika-ládák hasonló szerkezeti felépítéssel készült típusa német nyelvterületen már elterjedt lehetett. A típus szerző által ismert legkorábbi megjelenése, a VAN HAM aukciósház 2012. november 17-én tartott aukciójának egyik fődarabja volt. Az augsburgi arany- és ezüstműves Matthias Baur II. (Seling 1980. Nr.1776.) útipatika-ládája 1680-81 körül készült. (VAN HAM 2012. Kat.49737-1)

20. kép. Matthias Baur II. útipatika-ládája, Augsburg, 1680-81 k.
(© Foto: VAN HAM Kunstauktionen / Saša Fuis).

szokatlan bútor készítője, a bútortesten alkalmazott speciális szerkezeti megoldás segítségével. A forgatható dobozok²³ alkalmazásával ládaformából kabinetszekrényre alakítható két bútor működési elve az útipatika-ládákéhoz hasonló. Azokkal összehasonlítva azonban ezek a nyitott állapotukban 2 méter széles asztalszekrények tekintélyes, reprezentatív bútoraraboknak számítanak.

Fiókosszekrénynek kialakított, mintegy 160 fokban forgatható dobozaik méretüket illetően hasonlóak az egyik legjelesebb Roentgen-bútoron, a frankfurti Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe tartozó átalakítható asztalon (Verwandlungstisch)²⁴ alkalmazott, szintén körülbelül 160 fokban elforgatható dobozokhoz,²⁵ melyek az

asztal oldalfalainak kinyitása és lehajtása után hozhatóak működésbe²⁶ (21. kép).

Egy írókabinet-szekrény²⁷ és egy átalakítható asztal azonos elven működő tárolóhelyei ezek a forgatható dobozok, melyek nyitott állapotban – méreteik miatt – mindkét bútor esetében meglehetősen meghökkentő látványt nyújtanak. Abraham és David Roentgen a 18. század második felében szívesen alkalmazta bútorain a sarkaikon elforgatható, gyakran fiókosszekrénynek kialakított dobozokat, melyek eredete feltételezhetően a Roentgen-bútorok esetében is az útipatika-ládákhoz köthető.

A tanulmány egyik célkitűzése, hogy az európai bútortörténettel foglalkozó szakemberek figyelmét felhívjuk arra, szükséges lenne a vizsgálatunk tárgyát képező szerkezetnek különböző bútortípusokon történt alkalmazásával kapcsolatosan folytatni a kutatást.²⁸

A 18. század első évtizedében, a privilegizált helyzetben lévő udvari asztalosok tevékenységétől eltekintve, a bútorkészítés Európa-szerte szigorúan céhes keretek között zajlott. Az asztaloscéhek pedig artikulusaikkal inkább akadályozták, mintsem elősegítették az általuk elfogadottól eltérő bútortípusok térhódítását. A tanulmányunkban

²³ A német nyelvű szakirodalomban: „*schwenkbarer Kasten*” („forgatható doboz”). Többek között Ralf Buchholz használja ezt a kifejezést publikációjában a frankfurti Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe tartozó átalakítható asztal (Verwandlungstisch) forgatható dobozaival kapcsolatban. Buchholz 1990. p. 106.

²⁴ Átalakítható asztal (Verwandlungstisch): Neuwied, 1769; Abraham és David Roentgen; készült III. Frigyes Ágost szász választófejedelem részére. Zinnkann 2005. pp. 59-61., Abraham és David Roentgen 1769-ben készült átalakítható asztalának funkciói: „öltöző- és íróasztal, olvasó- és jegyzetpulttal”, azaz „*Frisier-, Schreibtisch mit Lese- oder Noterpult*” Zinnkann 2005. pp. 32-43.

²⁵ Zinnkann 2005. p. 40.

²⁶ Buchholz 1990. p. 106.

²⁷ Németh 1995. p. 3.

²⁸ A szerkezeti felépítésüket és működésüket illetően egymáshoz nagyon hasonló bútorok, az útipatika-ládák valamint Bíró Sámuel és Daniel Klára „levelesládái” tágabb értelemben vett analógiái egymásnak. Együttal esetükben a hasonló elven működő bútorok egy csoportjáról is lehet beszélni.

21. kép. Abraham és David Roentgen átalakítható asztala, Neuwied, 1769. Museum für Angewandte Kunst, Frankfurt am Main.

vizsgált bútortípusban megnyilvánuló tervezői gondolat véleményünk szerint előre jelzi azt a forradalmat, mely világhírű ébenisták²⁹ működése által, csak a 18. század későbbi évtizedeiben következett be a bútorkészítés területén Európában, és az ebben a korban rendkívül népszerűvé váló átalakítható- és többfunkciós bútorok megalakításához vezetett. Abraham és David Roentgen, illetve a Franciaországban működő ébenisták, Jean-François Oeben és Jean-Henri Riesener átalakítható bútoraikon a konstrukció kialakítása és a mozgató mechanizmusok területén szerzett speciális ismereteiket többek között a funkcióváltás céljából alkalmazták. Bútoraik a konstrukciójukon alkalmazott szerkezeti megoldásokkal és a beépített mechanikai szerkezetek segítségével alakíthatóak át különböző használati célokra.³⁰

²⁹ Anca Fleşeriu *Nagyszebeni ébenisták a 18. században* című tanulmányában a következőket írja: „Az évszázadok folyamán az „ébenista” fogalma különféle értelmezéseket kapott. Az európai reneszánsz idején, a 15-16. században azokat az asztalosokat értették ez alatt, akik a bútorok felületének ébenfával való borítására specializálódtak. A 18. századtól a kifejezés sokkal tágabb jelentéssel bír. A 18. század első felétől az „ébenista” azt a műbútorasztalost jelenti, aki egzotikus faféleségek felhasználásával készít inkrusztrációit, intarziát, marketériát és a többi, mely technikák alkalmazásával luxuskivitelű díszbútorokat állít elő és egy másik céhszervezet kötelékébe tartozik, mint az asztalos. Az utóbbiak csupán használati bútorokat készítettek.” Fleşeriu 2001-2002. p. 189.

³⁰ Az átalakítható bútor legkorábbi kombinációi konzol- és játékasztalok. Abraham Roentgen (1711-1793) már mechanikai szerkezetet alkalmazva többfunkciós bútorokat konstruált, mely konzol-, játék és íróasztalként szolgált. A típus egyik legkorábbi példányát a frankfurti Iparművészeti

Homoródszentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára „levelesládáinak” esetében olyan bútorokról beszélhetünk, melyeknek alapvetően még csak a megjelenésük változik meg a szerkezeti elemek mozgatása által. A forgatható dobozok kinyitásával nem módosul, csupán rejtettségéből tárul elénk a bútorok igazi funkciója.³¹ Az európai bútortörténetben közismert, hogy a kabinetszekrény mint bútortípus – számos más bútortípushoz hasonlóan – a ládából alakult ki. A kabinetszekrények a bemutatásukra szolgáló asztról, állványról, alacsony szekrényről leemelve ládaként hordozható bútorok. Oldalfalaikra gyakran a hordozást lehetővé tevő fogantyúkat is szereltek, ládaként való használatuk tehát nem tekintendő külön funkciónak. Bíró Sámuel és Daniel Klára „levelesládáinak” megnevezésére ezért nem használható az „*átalakítható bútor*” kifejezés mint terminus technicus. Átalakíthatóságra való képességükkel magyarázható azonban az elnevezésük körüli „anomália”.

Múzeum gyűjteményében őrzik, melyet a mester Herrnhagban, 1745 körül készített. Az átalakítható bútor további fejlődéséhez az invenció a késő 1760-as évek Franciaországból, az ott működő ébenisták, Oeben és Riesener tevékenységéből származik. Ennek köszönhető a szász választófejedelem megrendelésére 1769-ben készített, számos speciális retesszel működtethető átalakítható asztal. Zinnkann 2005. p. 49.

³¹ A bútorgyűjtemény munkatársa, Semsey Balázs főmuzeológus volt a szerző segítségével annak a kérdésnek az eldöntését illetően, hogy az átalakításra való képességet milyen értelemben lehet megfogalmazni az általunk vizsgált bútortípussal kapcsolatosan.

A bútorok készítésének történeti háttere

A levelesládák egykori tulajdonosai, homoródszentmártoni Bíró Sámuel (1665–1721) és felesége vargyasi Daniel Klára (1676–1735) 1700-ban már házasságként említettek. A bútorok készítése idején, mely a Rákóczi-féle szabadságharc idejére esik, gyermekeikkel Dél-Erdélyben, Brassóban éltek. A változó hadi sikerekkel zajló háborúban Brassó mint megerősített város a német helyőrség védelme alatt állt, ahol a császárhoz hű szász lakosság és egy olyan nemesember, mint Bíró Sámuel, aki magát a kurucoktól távol tartotta, családjával viszonylagos nyugalomban élhetett az országot sújtó rendkívüli megpróbáltatások között. A székely középnemesi családból származó Bíró Sámuel, az önálló Erdélyi Fejedelemség utolsó éveiben a nagyhatalmú Teleki Mihály titkáráként kezdte pályafutását, majd később Bánffy György gubernátor szolgálatába állt. Állami tisztviselőként fokozatosan lépdelt előre a hivatali ranglétrán: a csíki vashámorok provizora, az erdélyi harmincad főfelügyelője is volt, majd 1715-től főkormányászi tanácsosi tiszteletet kapott, 1718-ban az unitárius egyház főgondnokává is megválasztották. Felesége, Daniel Klára a székely társadalom felső rétegéhez tartozó primori családok egyikéből, az udvarhelyszéki vargyasi Daniel családból származott. Családjaik révén egyúttal mindketten Erdély unitárius elitjéhez is tartoztak.³²

Érdekes adat található vargyasi id. Daniel Gábornak a Daniel család tagjainak életrajzait tartalmazó könyvében, miszerint Daniel Klárát 1724-ben kihallgatták a Daniel család okiratainak, leveleinek ügyében. Mint tanú azt vallotta, hogy bátyja, Daniel Mihály halála után annak özvegyétől idősebb Daniel Ferenc engedélyével a családi levelek – így a vargyasi birtok donatiója is – hozzá kerültek és azokat a háború végéig őrizte.³³ A szabadságharcosokhoz csatlakozó Daniel Mihály a patai ütközetben, az ostromlott Kolozsvár felmentésére igyekvő Rabutin generális csapataival vívott csatában, 1704. október 8-án vesztet-

te életét.³⁴ A Rákóczi féle szabadságharc idején Bíró Sámuel és felesége megrendelésére készült levelesládákkal kapcsolatosan felmerül a kérdés, hogy készíttetésük nem állhat-e összefüggésben a Daniel család levéltárának a harcok idején átmenetileg szükségessé vált őrzésével? A második szekrény készíttetésében, talán közrejátszott a nyugaton elterjedt szokás is, nevezetesen, hogy a kabinetszekrényeket olykor párban, egymás pandantjaként állították fel a főurak, gazdag polgárok házuknak, palotájuknak a reprezentációt szolgáló helyiségében.

A bútorok készítésének lehetséges helyszínei és az alkotó személye

A Rákóczi-féle szabadságharc viszontagságos éveiben elképzelhetetlennek tűnik, hogy a Bíró-Daniel család nagyobb távolságban levő bútorkészítő központban – akár Bécsben vagy például Augsburgban – megrendelt luxusbútorhoz juthatott volna, mivel ebben az időben a Magyarországon és Erdélyen áthaladó legfontosabb kereskedelmi útvonalak is veszélyeztetve voltak.³⁵

A Székely Nemzeti Múzeum tragikus körülmények között elpusztult műtárgyának provenienciájával kapcsolatosan Nagy Géza megjegyzi, hogy azt a hagyomány szerint Kolozsváron készítették.³⁶ Az írás lapalji jegyzetéből azonban kiderül, hogy ez a hagyomány félreértésből is származhatott, ugyanis Bíró Sámuel címerét összetévesztették gróf Haller János erdélyi kormányzó címerével.³⁷ A készítés lehetséges helyszínét kutatva véleményünk szerint figyelembe kell venni, hogy Erdély ebben az időben katonai és közigazgatási szempontból két részre szakadt, egy kurucok által megszállva tartott északi és a császári csapatok uralma alatt álló déli országrészre, melynek Nagyszeben volt a központja (7. ábra).³⁸ Jean Rabutin generális Nagyszebenből Kolozsvár felmentésére 1704-ben indított expedíciós hadművelete során – melynek döntő összecsapása volt az október 8-ikái patai ütközet – Kolozsvár védműveit a városi tanács tiltakozása ellenére leromboltatta és a várost védelmező császári helyőrséget onnan kivonta, így a város végleg elveszítette korábbi megerősített jellegét.³⁹

³² Az életrajzi adatok forrásai: Daniel 1896. pp. 221-222., Kovács 2007. p. 7., Balogh 2011. pp. 41-56., Szirtes 2015. pp. 49-55., Fehér János szíves közlése.

³³ Daniel Klárát 1724. november 30-án hallgatták ki a Daniel-család leveleinek holléte felől. Tanúként vallomást tett arról, hogy édesapjuk, Daniel István (1639–1688) halála után minden levél legidősebb fivéréhez, Mihályhoz került, aki 1703-ban a Rákóczi-féle szabadságharc kezdetekor gondoskodott azok biztonságba helyezéséről. A leveleket feleségével, Kun Zsófiával Brassóba vitette. Daniel Klára tanúvallomásaiban arra hivatkozik, hogy a „brassói obsidium” idején, vagyis az 1704 elejétől 1705 júliusáig tartó kuruc blokád ideje alatt nagybátyja, id. Daniel Ferenc „consequensából”, vagyis engedélyével/egyetértésével vette magához az időközben megözvegyült Kun Zsófiától a családi iratokat azért, hogy „az akkori háborúságos időkben valami kár ne érje azokat”. A megszokott rendtől eltérő módon így leányörökös kezébe került a tulajdonképpen csak fiúörökösöket illető okmány, az ősi vargyasi birtok donációja is, melyről vallomásaiban Klára név szerint is említést tesz. A harcok elmúltával Klára a családi leveleket fivérének, Daniel Ferencnek, mint „nagyon atyafinak” adta át. Daniel 1896. p. 104., pp. 196-198., 221-222.

³⁴ Daniel 1896. pp. 196-198.

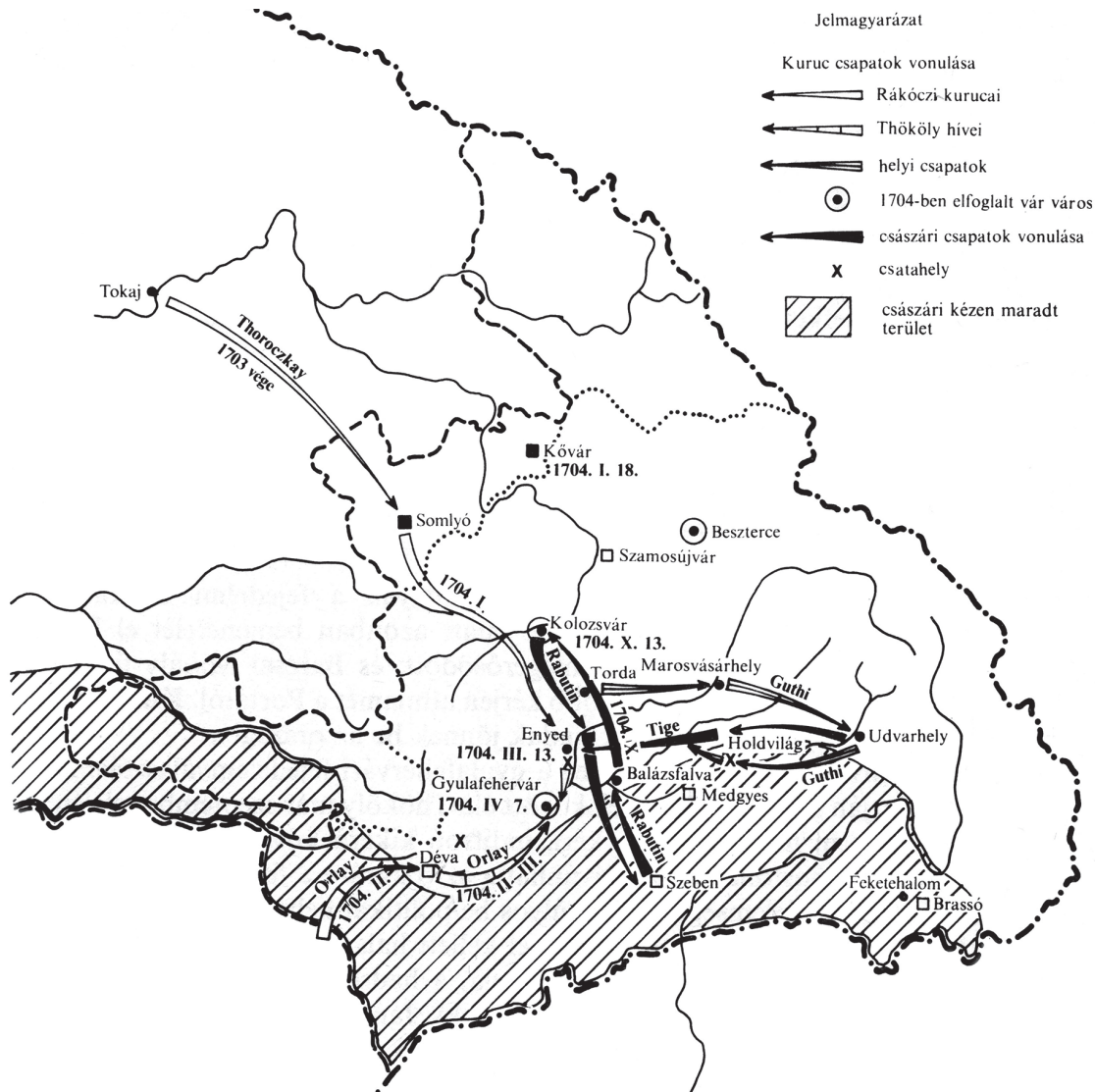
³⁵ *A Rákóczi-szabadságharc keltette bizonytalanságot tükrözi az [angol] Kereskedelmi és Ültetvényes Bizottság 1707-ben kelt egyik irata, miszerint a harcok veszélyeztetik a Hamburgból Konstantinápoly felé irányuló áruszállítást.* Kurucz 1992-1994. p. 45.

³⁶ Nagy 1891. pp. 76-77.

³⁷ „* E címert, mely két egymással szembe néző, szájukban kopját tartó kettős farku oroszánt ábrázol, alattuk, koronából kiemelkedő kivont kardot tartó pánczélos karral, fönt csillaggal, a paizs fölötti koronás sisakon három strucczóttal, a gr. Haller család címerének nézték többen, s ebből aztán az a „hagyomány” származott, hogy a szekrényt a kolozsváriak gr. Haller János erdélyi kormányzónak (1734–56) készítették, a kinek harmadik felesége Vargyasi Daniel Zsófia volt.” Nagy 1891. p. 76.

³⁸ Kőpeczi 1988 nyomán, a térképet rajzolta Palovics Lajos.

³⁹ Markó 1933. p. 204.

7. ábra. A Rákóczi-szabadságharc Erdélyben, 1704.

A bútor, illetve párdarabjának készítési helyszínét kutatva kétségtelenül figyelembe kell vennünk Nagyszeben, mely Erdélyben már a középkor végétől a luxusasztalosság egyik központja volt. A díszes kabinetszekrények készítése Nagyszebenben is az ott megjelenő ébenisták tevékenységéhez köthető.⁴⁰

A nagyszebeni asztaloscéh tagjaival kapcsolatosan 1627-től vezetett jegyzékek tanúsága szerint a nagyszebeni asztaloscéhhez már a 17. század közepétől csatlakoztak Közép-Európa térségéből érkező mesterek. Né-

melyek letelepedtek a városban, más vándorló mesterek csak néhány éven át tartózkodtak ott, azután kedvezőbb megrendelések reményében továbbköltöztek. Számosan közülük ismerték az inkrusztáció és intarziakészítés, illetve más értékes faféleségeket alkalmazó díszítőtechnikák művészetét. Ezek a mesterek, mint például a bécsi Hanner Stahl – aki a céhbe való belépésétől 1642-től élete végéig, 1655-ig tagja maradt a céhnek – Közép-Európa bútorkészítő központjaiban sajátították el mesterségüket. Az új bútordíszítő technikáknak ezekből a központokból származó ismerete és alkalmazása szolgálhat magyarázattal arra, hogy a 17. század második felének jegyzőkönyvei (hagyatéki leltárak, hozománnyal kapcsolatos okiratok) meglehetősen gyakran sorolnak fel „íróládákat”, azaz „írókabinetekeket” szép intarziával és számos kihúzható fiókokkal.⁴¹

Nagyszeben mint az általunk vizsgált kabinetszekrények lehetséges készítési helyszínét figyelembe venni a városnak a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt betöltött szerepe miatt is indokolt. A kuruc-labanc háború idején

⁴⁰ Flešeriu idézett tanulmányában a nagyszebeni Brukenthal Múzeum bútorgyűjteményének kiemelkedő műtárgyait bemutatva, valamint a Nagyszebeni Állami Archívumban őrzött 90 asztalos remekrajz közül válogatott példákon keresztül ismerteti tevékenységüket. A gyűjteményben őrzött kabinetszekrények különböző típusainak bemutatása előtt a következő megjegyzést teszi: „Ébenista kifejezés alatt angol és német nyelvterületen azokat a mestereket értik, akik kabinetszekrényeket (díszszekrényeket) készítenek, tehát a műbútorasztalásokat (angolul: cabinet maker).” Flešeriu 2001-2002. p. 196.

⁴¹ Flešeriu 2001-2002. pp. 190-191.

Nagyszében volt a legalkalmasabb arra, hogy mint Erdély gazdasági és közigazgatási központja betöltse a főváros szerepét. Ebben a városban székelte az Erdélyben állomásozó német csapatok katonai parancsnoksága és a Gubernium.⁴² Az 1708 novemberében Brassóból Nagyszébenbe érkező Bíró Sámuel a halálosan beteg gubernátor⁴³ arra kérte, írja meg sírversét. A kiváló jogtudós, aki a Bánffy család és a kormányzó bensőséges barátja volt, jó poéta hírében állt. A gubernátor felesége számára készült epitáfium feliratát is ő szerezte. Az elkészült sírverset még meghallgatta a nagybeteg gubernátor, majd azt ezüst táblára vésték, betűit aranyozták és később a halottal együtt koporsóba tették. Az eseményt gróf Bánffy György veje, Wesselényi István jegyezte fel 1703-tól 1708-ig vezetett naplójában, melynek a válságos időknek megfelelően találóan, a Sanyarú világ címet adta.⁴⁴ A gubernátor halálos ágyán megszemlélte a koporsót is, „*melyet 33 német forintokért csináltak a német asztalosok*”, majd Wesselényi így folytatja naplójában „...*de oly exacte, hogy fakoporsót olyan szépet soha nem láttam, mind összeveesztésére nézve, mind amint megpallérozták. Amely olyan szép labor és fényes, mintha gyökérből volna egészen csinálva, és úgy kong, mintha valami metallumból volna csinálva, minthogy diófa.*”⁴⁵ Wesselényi naplóbejegyzése is bizonyítja, hogy a „sanyarú világ” ellenére Erdély „fővárosában” kitűnő német asztalosok működtek, akiket Wesselényi következetes szóhasználata alapján nyilván meg kell különböztetni a helybeli szász mesterektől.⁴⁶

Amennyiben a további kutatások alátámasztanák, hogy az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őrzött kabinetszekrény és párdarabja Nagyszébenben készülhetett, jelentősen bővülne azoknak a tárgyaknak a köre, melyek a 18. század elején kibontakozó nagyszébeni luxusasztalosághoz, a Nagyszébenben ekkortájt megjelenő ébenisták tevékenységéhez köthetők, valamint új szempontok alapján lehetne vizsgálni működésüket.

⁴² Erdélyi Királyi Gubernium (Kormányzóság, Stattalterrat), 1695-ben állították fel, kezdetben Gyulafehérváron működött, majd a Rákóczi-szabadságharc elől menekülve Nagyszébenbe költözött.

⁴³ Gróf Bánffy György (1661 – Nagyszében, 1708 nov. 15.) Habsburg-párti főúr, az osztrák birodalomhoz csatolt Erdély első főkormányzója (gubernátor).

⁴⁴ Wesselényi István, báró (1674–1734) azok közé a hosszú évekre Szébenbe zsúfolódott főurak közé tartozott, akiket Rabutin császári generális úgymond „barátságos fogságban” tartott. A városba szorult magyar nemesek nem pusztán mozgásszabadságukban voltak korlátozva. Járványok terjedtek a városban, a Gubernium kormányzó testülete tagjainak elvesztése miatt az évek során szinte kihalt. Naplójában nemcsak Nagyszében, de egész Erdély e mozgalmas korszakáról igyekszik minden részletre kiterjedően tájékoztatni.

⁴⁵ Wesselényi 1985. II. kötet p. 678.

⁴⁶ Victor Roth (1874–1936), az erdélyi német iparművészet kiváló kutatója szerint a szász polgári otthonok igénytelenségük miatt nem biztosítottak kedvező talajt a reneszánsz bútorművészet számára. Az ebből az időszakból fennmaradt bútoreszművek számát és színvonalát kifejezetten szegényesnek tartja. Roth, 1908. p. 180.

Kollégáinkkal a kabinetszekrényekkel kapcsolatosan kutatási projekt elindítását tervezzük. Az Ars Decorativa-ban megjelent és a jelen publikációt a projekt felvezető tanulmányainak szántuk. A további kutatást indokoltá teszi annak a kérdésnek a megválaszolása tehát, hogy az iskolázottságát tekintve elképzelhetően valamelyik dél-német bútorkészítő központból származó mester hol készíthette az ezektől a központoktól oly távol eső területen élő székely nemesi család számára ezeket a szokatlan műalkotásokat? A kabinetszekrények készítési helyszínének további kutatását illetően (e tanulmányban) ugyan Nagyszébenre és az ott működő ébenisták tevékenységére hívjuk fel a figyelmet, azonban szükséges volna kutatást végezni Kolozsvár és Brassó asztalos céheivel, a luxusbútorok készítésének helyi hagyományaival és e városok asztalos céheihez esetlegesen csatlakozó ébenisták tevékenységével kapcsolatosan is.⁴⁷

Összefoglalás

A tanulmány egy immár több mint 20 éve zajló kutatás történetét és az annak során megállapítható fontosabb következtetéseket ismerteti. Egyúttal felhívjuk a figyelmet arra, hogy a homoródszentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára számára, 1705-ben és 1709-ben készített kabinetszekrények ügyében a kutatómunkát folytatni volna szükséges. A feladat, melynek elvégzése a restaurátor kompetenciáját messze meghaladja több, különböző tudományterületen dolgozó szakember együttműködését igényelné.

A kutatásunk tárgyát képező bútortípusnak eddig mindössze két példánya ismert. Megalkotásának történelmi körülményeit figyelembe véve előfordulhat, hogy egy „zárványjelenségről” van szó és ez a bútortípus konstrukcióját, valamint funkcióit illetően a továbbiakban az európai bútorművészet páratlan megnyilvánulásának lesz majd tekinthető. Valóságos csoda, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc idején a háború, járványok és éhség sújtotta Erdélyben a megrendelők vagyoni helyzete megengedte, hogy e különleges bútoroknak két példánya is elkészülhessen. Az Iparművészeti Múzeum bútorgyűjteményében őrzött, a szerző által 1994/95-ben restaurált, rendhagyó szerkezetű kabinetszekrény párdarabjának felbukkanásáig ugyanis, ennek a bútortípusnak a pusztasági létezése is vitatható volt!

Homoródszentmártoni Bíró Sámuel és vargyasi Daniel Klára levelesládái feltűnésükkel akár az európai bútortörténet-tudomány területén is változást eredményezhetnek, mivel általuk felhívhatjuk a figyelmet a mozgatható szerkezeti elemek segítségével működtetett bútoroknak egy olyan csoportjára mely – véleményünk szerint – evolúciós állomásnak tekinthető a 18. század közepén Európában megjelenő átalakítható (többfunkciós) bútorok kialakulását illetően.

⁴⁷ Dr. Szócsné Gazda Enikő és Fehér János szíves közlése.

Köszönetnyilvánítás

Szerző hálával tartozik mindazoknak, akik segítették azon az úton, mely végül e tanulmány megírásához vezetett. Köszönettel tartozik Dr. Kovács Petronellának a szakdolgozat elkészítésében nyújtott segítségéért, mely fontos kiindulópont volt egy olyan műtárgy tudományos feltárását illetően, mely több mint 20 év eltelté után is számos meglepetést tartogathat számunkra. Fehér János művészettörténész útmutatásainak és önzetlen támogatásának köszönhető, hogy 2015 nyarán történt első levélváltásunk után a kutatómunka új fordulatot vehetett és kibontakozhatott. Hasonlóan fontos segítséget nyújtottak Horányi Éva és Semsey Balázs főmuzeológus kollégák, valamint Vadászi Erzsébet művészettörténész. Szerző köszönettel tartozik Dr. Lovay Zsuzsanna fősztályvezetőnek a támogatásért, valamint a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum munkatársainak, mindenekelőtt Dr. Szócsné Gazda Enikő muzeológusnak és Boér Hunor könyvtárosnak a kutatómunkában nyújtott segítségükért, hogy rendelkezésre bocsátották az elpusztult levelesládával kapcsolatos fontos dokumentumokat, illetve a múzeum fototékájában megőrződött három archív felvételt. Köszönet illeti Soltészné Haranghy Ágnes fotóst a tanulmányban megjelent reprodukciók készítéséért, valamint a képek szerkesztésében nyújtott segítségéért.

IRODALOM

- BALOGH Judit (2011): Székelyföldi karrierek – Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16. század második felében. L'Harmattan Kiadó – Transsylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest.
- BUCHHOLZ, Ralf (1990): Ein Verwandlungsmöbel von Abraham und David Roentgen. Konstruktion, Materialien, Restaurierungsmaßnahmen. In: Restauro. Zeitschrift für Kunsttechniken, Restaurierung und Museumsfragen, 2/1990. Callway Verlag, München.
- DANIEL Gábor, vargyasi id. (1896): A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza. Budapest.
- FLEŞERIU, Anca (2001-2002): Hermannstädter Ebenisten des 18. Jahrhunderts. In: Forschungen zur Volks- und Landeskunde (44-45. évf.). Rumänischen Akademie. Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften, Hermannstadt/Sibiu.
- KOVÁCS Sándor (2007): Előszó. In: Nemes Erdély országának státusáról, lakosairól, lakóhelyeiről és folyóvizeiről való oktatás, melyet írt volt 1710ben néhai Bíró Sámuel, tanácsúr Erdélyben. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Székelyudvarhely.
- KÖPECZI Béla főszerk. (1988): Erdély története I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LEMPERTZ Auktion 1056 (13. november 2015.): Kunstgewerbe – Decorative Arts. Köln, Kat.1140.
- KURUCZ György (1992-1994): Magyarország és az angol-osztrák kereskedelmi kapcsolatok a XVIII. század közepén. In: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1992-1994, szerk. Fehér György. Budapest.
- MARKÓ Árpád (1933): Az 1704. évi kuruc hadjárat. In: Hadtörténelmi Közlemények 1933. évfolyam 34. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- NAGY Géza szerk. (1891): A Székely Nemzeti Múzeum ismertetése. In: A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője, I. rész. Jókai Nyomda Részvénytársulat könyvnyomdája, Sepsiszentgyörgy.
- NÉMETH György (1994): Egy talányos bútor 1703-ból. In.: Magyar Iparművészet, 1994/2. Iparművészeti Főiskola, Budapest.
- NÉMETH György (1995): Írókabinet-szekrény restaurálása. Szakdolgozat, Magyar Nemzeti Múzeum Felsőfokú Fa Szakrestaurátor Tanfolyam, témavezető: Kovács Petronella.
- NÉMETH György (2008): Talányos bútor a 18. századból – Az eredetiség vizsgálata mint a restaurátor egyik feladata. In: Műhelytitkok – restaurált műkincsek. DVD-ROM, Iparművészeti Múzeum, Budapest.
- NÉMETH, György (2018): Die Briefladen von Samuel Bíró von Homoródszentmárton und Klára Daniel von Vargyas – Zwei Kabinettschränke mit besonderem Aufbau aus dem ersten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts. In: Ars Decorativa 32. Iparművészeti Múzeum, Budapest.
- ROTH, Victor (1908): Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen. J.H.E. Heitz, Strassburg.
- SAS Péter (2006): A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben. In: Erdélyi Tudományos Füzetek 258. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- SELING, Helmut (1980): Die Kunst der Augsburger Goldschmiede 1529 – 1868. Meister, Marken, Werke. Verlag C. H. Beck, München.
- SZIRTES Zsófia (2015): Az erdélyi szászság érdekérvényesítése az átmeneti korszakban (1690 – 1711). Doktori (PHD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- VAN HAM Kunstauktionen KG: (17. november 2012.): Außergewöhnliche Apothekensammlung. Köln. Kat. 49737-1. Forrás: <http://www.altertuemliches.at/termine/auktion/apotheken-sammlung-24580> (2017. 09. 14.)
- WESSELÉNYI István (1985): Sanyarú világ. Napló 1703–1708. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- ZINNKANN, Heidrun (2005): Entfaltung – Roentgenmöbel aus dem Bestand. Museum für Angewandte Kunst, Frankfurt.

Németh György
Fa-bútorrestaurátor művész
Főrestaurátor
Iparművészeti Múzeum
1091 Budapest, Üllői út 33-37.
Mobil: +36 20-543-9673
E-mail: nemeth.gyorgy@imm.hu